

Hegelova teória modernej spoločnosti a klasická politická ekonómia

Juraj Halas

Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Spoločenskovedná metateória K. Marxa, ZS 2017/2018, #2

Východisko nášho postupu

„Mojím študijným odborom bola právna veda, ktorej som sa však venoval len ako podradnej disciplíny popri filozofii a histórii. V rokoch 1842 – 1843 ako redaktor »Rheinische Zeitung« dostal som sa prvý raz do rozpakov, keď som sa musel vysloviť o takzvaných materiálnych záujmoch. [...] **Prvou prácou, ktorú som podnikol pre vyriešenie pochybností, ktoré ma zmiatli, bola kritická revízia Hegelovej »Filozofie práva«** [...]. Svojím skúmaním som dospel k záveru, že právne vzťahy, práve tak ako formy štátu, nemožno pochopiť ani z nich samých, ani z takzvaného všeobecného vývoja ľudského ducha, ale že majú svoje korene v materiálnych pomeroch, ktorých súhrn nazýva Hegel, podľa vzoru Angličanov a Francúzov XVIII. storočia, **»občianskou spoločnosťou«**, a že **anatómiu občianskej spoločnosti** treba hľadať v politickej ekonómii.“ (K. Marx, 1859)

Východisko nášho postupu

- Skôr ako sa pozrieme na „rozpaky“, do ktorých sa Marx dostal, ako aj na jeho „kritickú revíziu“ Hegelových *Základov filozofie práva*, musíme preskúmať, **čo je „občianska spoločnosť“**:
 - 1 u „Angličanov a Francúzov XVIII. storočia“,
 - 2 u Hegela.

„Občianska spoločnosť“

- „Angličania a Francúzi XVIII. storočia“
 - francúzska, a najmä britská politická ekonómia (Millar, Ferguson, Steuart, Smith, ...)
 - „société civile“/„civil society“
- Hegel
 - „bürgerliche Gesellschaft“

Súčasný význam

Treba odlišovať: „občianska spoločnosť“ ako sféra aktivity občanov nezávislá od verejnej správy (štátu, krajskej samosprávy atď.) – mimovládne organizácie, médiá, „tretí sektor“.

„Civil society“

Adam Ferguson (1723 – 1816)

- *Essay on the History of Civil Society* (1767)
 - **civil society** (moderná spoločnosť) vs. **primitive society** (prirodzený stav, barbarstvo)

„Civil society“

- V klasickej politickej ekonómii sa ako „občianska spoločnosť“ označuje zväčša predmet skúmania, t. j. **moderná (novoveká) spoločnosť** s jej špecifickými ekonomickými a politickými mechanizmami (trh a štát) a jej zodpovedajúcou morálkou a sociálnymi inštitúciami.

Adam Smith

Adam Smith (1723 – 1790)

- *Theory of Moral Sentiments* (1759), *Lectures on Jurisprudence* (1763), *The Wealth of Nations* (1776)

Smithova periodizácia dejín

- Podľa prevažujúceho spôsobu živobytia: **lov → pastierstvo → poľnohospodárstvo → obchod.**
- Moderná spoločnosť je obchodnícka: **commercial society.**
- Každé štádium predpokladá (oproti predchádzajúcemu) vyšší stupeň rozvoja **delby práce.**
- Sklon k delbe práce je pre človeka prirodzený (**ľudská prirodzenosť**).

Kohézia „civil society“

- Rast del'by práce znamená rast **špecializácie** – nikto nie je ekonomicky sebestačný.
- Živobytie predpokladá spoločenský kontakt s ostatnými členmi spoločnosti – prostredníctvom **trhu**.
- Uspokojenie vlastných potrieb je možné len prostredníctvom uspokojenia potrieb ostatných – **výmenou**.
- Egoistické sledovanie vlastného záujmu (*self-interest*) vedie k všeobecnému blahu – **kohézia sa zabezpečuje automaticky**.

Bernard de Mandeville (1670 – 1733)

- **„Private vices, public benefits“** – presadzovanie súkromných potrieb („nerestí“) má za následok prospech všetkých.

Štruktúra „civil society“

- Na výrobe väčšiny statkov sa podieľajú aspoň dva z nasledujúcich výrobných faktorov:
 - 1 práca (ľudská činnosť),
 - 2 pôda (prírodné zdroje vôbec),
 - 3 „nahromadená“ práca (napr. nástroje) = „stock“ = kapitál.
- Moderná spoločnosť sa skladá z troch tried so špecifickými záujmami:

Trieda	Vlastníctvo	Zdroj dôchodku
robotníci	práca	mzda
pozemkoví vlastníci	pôda	renta
podnikatelia	kapitál	zisk a úrok

„bürgerliche Gesellschaft“

- **G. W. F. Hegel** (1770 – 1831)
 - *Základy filozofie práva* (1820)
 - základný rozdiel oproti britskej politickej ekonómii:
bürgerliche Gesellschaft je len jednou zo sfér modernej spoločnosti popri **rodine** a **štáte**

Citoyen vs. bourgeois

- **citoyen** = občan ako príslušník politického spoločenstva a účastník politického života
 - **bourgeois** = občan ako súkromná osoba s ekonomickými a profesnými záujmami
-
- Tieto dve stránky moderného človeka sú podľa Hegela v konflikte.
 - Jeho teória modernej spoločnosti je predovšetkým pokusom zmieriť tento konflikt.

Hegel o kohézii

- 1 Príslušníci modernej politickej obce (**citoyens**) sú si rovní: majú vo vzťahu k štátu rovnaké práva a povinnosti.
 - 2 Tí istí občania si nie sú rovní ako ekonomickí aktéri (**bourgeois**): existujú medzi nimi majetkové nerovnosti.
-
- 1 Príslušníci modernej politickej obce (**citoyens**) majú na zreteli záujmy spoločnosti.
 - 2 Tí istí občania ako ekonomickí aktéri (**bourgeois**) sledujú len úzko vymedzené súkromné záujmy.
-
- Kohézia modernej spoločnosti je pre Hegela – na rozdiel od klasickej politickej ekonómie – veľmi krehká.

Štruktúra modernej spoločnosti

1 Rodina

- štruktúra: nukleárna, buržoázna a patriarchálna
- predstaviteľ: otec
- princíp: **partikulárny altruizmus**

2 Občianska spoločnosť

- štruktúra: stavy a korporácie
- predstaviteľ: zhromaždenie stavov
- princíp: **univerzálny egoizmus**
- um (**Verstand**)
- **bourgeois**

3 Štát

- štruktúra: kráľovská hlava, exekutíva, legislatíva
- predstaviteľ: panovník
- princíp: **univerzálny altruizmus**
- rozum (**Vernunft**)
- **citoyen**

Štruktúra modernej spoločnosti

Stav	Predmet činnosti	Skupiny
substanciálny	pôda (prírodná látka)	poľnohospodárski robotníci a pozemkoví vlastníci
formálny	obchod a priemysel (forma predmetov)	remeselníci, robotníci, podnikatelia a obchodníci
všeobecný	všeobecné záujmy spoločnosti	úradníci a vojaci

Problémy modernej spoločnosti

Rodina

rozvodovosť

Občianska spoločnosť

bieda (sociálna exklúzia)

Štát

vojna

Zmierenie *bourgeois* a *citoyen*

- 1 Občianska spoločnosť má byť podriadená štátu (absolutistická monarchia).
- 2 Štát voči občianskej spoločnosti vystupuje ako neutrálny arbiter, ktorý vždy zastáva všeobecný záujem.
- 3 Participácia na politickom živote sa zabezpečuje prostredníctvom zhromaždenia stavov (orgánov občianskej spoločnosti).

Východisko nášho postupu

„Mojím študijným odborom bola právna veda, ktorej som sa však venoval len ako podradnej disciplíne popri filozofii a histórii. V rokoch 1842 – 1843 ako redaktor »Rheinische Zeitung« dostal som sa prvý raz do rozpakov, keď som sa musel vysloviť o takzvaných materiálnych záujmoch. **Rokovania Rýnskeho zemského snemu o krádežiach dreva** a o parcelácii pozemkového vlastníctva [...] boli prvými podnetmi k tomu, aby som sa zaoberal ekonomickými otázkami [...] Prvou prácou, ktorú som podnikol pre vyriešenie pochybností, ktoré ma zmiatli, bola kritická revízia Hegelovej »Filozofie práva«“ (K. Marx, 1859)

„Rozpaky“ a „pochybnosti“

Tri otázky

1. Zodpovedá skutočnosť Pruska 19. storočia Hegelovej filozofii?
2. Ak nie, je to preto, že sa táto filozofia *zatiaľ* nestala skutočnosťou?
3. Alebo skôr preto, lebo Hegelovo riešenie je zdanlivé, takže treba navrhnúť a uskutočniť celkom inú filozofiu?

- Na prvú a druhú otázku Marx odpovedá záporne. Súhlasí s treťou možnosťou. Formuluje preto trojakú kritiku Hegelovej filozofie práva (1842):
 1. metodologickú, ktorá sa obracia voči Hegelovmu prístupu k riešeniu problému vzťahu ekonomického a politického,
 2. politickú, ktorá kritizuje Hegelovu víziu absolutistického štátu,
 3. sociologickú, ktorá spochybňuje možnosť zmieriť ekonomické a politické bez zásadnej transformácie spoločnosti.